

Yazarlar

Günün Köşe Yazıları Spor Konuk Tüm Yazarlar

Yazarlar Bilgi Kitap Kapitalizmin aynasından

Bilsay Kuruç

Son Yazısı / Tüm Yazıları

Kapitalizmin aynasından

21 Şubat 2022 Pazartesi

Alis Harikalar Diyarında'yı hepimiz okumuşuzdur. Kitabın ikinci bölümünde küçük kız Alis "aynanın içinden öbür tarafa" geçer ve orada bambaşka bir dünya ile karşılaşır. Çeşitli karakterlerin ilginç bir mantıkla konuştuğu bir dünya.

İlk iki yazı ile (24 Ocak, 7 Şubat) ben de okuyucuyu "kapitalizmin aynası"ndan geçmeye davet etmişim. 2000'li yıllara girmiş, fakat 21. yüzyıla girememiş (ve "ayna"nın içinden geçtiğini pek fark edememiş) ülkede nerede, hangi konumda olduğumuzu kestirebilmek için. Böylece, önce insanlarımıza rastladık. "Razi olanlar"ı, yepyeni bir kimliğe, tüketiciliğe sahip olabilmek için borçlanmaları gördük. Borçlanamayanları gördük. Dikkatimizi ilk çeken bu insan profili oldu.

Kapitalizmin dünyasına alınmış insanlarımıza bakarken, onlar hakkında birtakım yargılar da kulağımıza gelir: "Bu millet cahildir!" ve bunun zıttı, "Milletimiz öyle bir sağduyuya sahiptir ki!" en çok duyulanlardır. Ancak böyle yargılar iktisatçı için anlam taşımaz. Çoğu deyişle, iktisatçıyı kesmez (Başka alanlarda anlam taşır mı, bilemem.).

İlerleyelim. İktisatçılara rastladıkça, meslektaşlarımızın kendi aralarında başkasının pek sökemeyeceği bir dille konuşarak kapitalizmin gösterdiği fotoğrafları yorumladıklarını göreceğiz. Biraz onların izinden gidelim ve bilgi için emin bir yere yönelim: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na (TCMB). Bankanın araştırmacıları (nazar değmesin!) hep yüksek nitelikli olmuştur. Bilginin ciddi merkezlerinden biri oradadır.

TCMB 2012 yılından başlayarak bir Finansal Hesaplar Raporu yayınlıyor. Her yıl, her çeyrekte ekonominin "finansal değeri"nin -kabaca, varlıklar (tasarruflar, diyelim) ile yükümlülükler (borçlar, vs. diyelim) - arasında nasıl değiştiğini (akımını) ve toplamının fotoğrafını (stok halini) buradan okuyabiliyoruz. Elbette ekonominin başka istatistikleri de var. Çeşitli veriler üzerinden düzenlenen çeşitli tablolar var. Ancak, bu rapor Türkiye'de kapitalizmin ana ve yan damarlarını izleme şansını veriyor. "Finansal değer" kimden kime akıyor?

Raporda ekonominin dokusu dört damar üzerinden (iktisatçı diliyle, dört sektör) inceleniyor. Şunlar: Finansal olmayan kuruluşlar (yani, üretim dünyasının şirketleri), finansal kuruluşlar (yani, bankalar, mali araçlar), genel yönetim ve hane halkı (yani, halkımız, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar). Ana damar şirketlerdir. Öteki damarlar onu besliyor. Kaynaklar şirketlere akıyor. Yani, şirketler öteki damarlara hep borçludurlar. Dördünün içinde, kendi aldığından daha çoğunu hep ötekilere veren ise "hane halkı"dır. Son on yıllık tabloda bu berraktır.

Dört damarın bir de beşincisi var: "Dış alem". Yani, kapitalizmin dünyası. O olmadan olmaz. Şu görüldüğü: "Hane halkı"nın besleyici tasarrufları ötekilere yetmiyor. Başta şirketler olmak üzere, ekonomi sürekli açık verdiğinde "dış alem"den alıyor. Aldıkça alıyor ve o da verdiğince veriyor. "Dış alem"i dünya finans sermayesi diye okursak, işi kolay kavrırız.

Biliyoruz, kapitalizm borçlandırarak işler. Ancak, iktisatçı diliyle söyleyelim, sektörlerin net finansal değeri (varlıklar eksi yükümlülükler) hep negatif ve negatiflik gitgide artıyorsa, büyüyen açık "Dış alem"ce karşılanıyorsa, değerli bir araştırmacının yabana atılmayacak değerlendirmesiyle, burada "Türkiye ekonomisini yabancı yatırımcıların lunaparkı yapmaktan başka bir amaca hizmet etmeyen" bir tablo var demektir.

İNŞAAT

Bir fantezi yapalım. Kapitalizmi bir büyük site gibi düşünelim. Hep yeni arazilere yayılarak oraları kendi tapusuna geçiren, inşaatına bir hare genişleten bir site. 1980'den sonra kapitalizm dünyayı kendi "ayna"sından geçirince şu görüldü: Öteki yapıların arasında bir gökdelen çıkıyor: Finans! Finansın sahibi kim? Uluslararası finans sermayesi. Finansın eskiden de alımlı bir yapısı vardı. Ama gökdelen olunca işler çok değişti, büyüdü. Böylece, uzaktan bakınca dedik ki kapitalizm öncelikle finansal inşaatır. Bu gözlem son kırk yılda yanlış çıkmış sayılmaz.

Kapitalizmin sitesi ne ile ısınıyor, yemekler ne ile pişiyor diye merak ediyorsanız, ana yakıt "dolar"dır (Başka yakıtlar da vardır). Dolar, o sitenin her yerinde mülke sahip ve konumuyla dünyaya tepeden bakan yapının sahibi ABD'nin parasıdır. Onun parasıdır, ama kapitalizm için yaşamsal olan tarafı, dünyanın da parasıdır. Yani, bir paradan daha fazla "bir şey"dır. Daha 1970'te, Citibank'ın (o tarihte, First National City Bank) başkan yardımcısı Amerikan Kongresi'nin ilgili komitesinde söylüyordu: "Dolar sorunu, likidite filan değil, doğruca hegemonya sorunudur!" İşte bu kadar. Kapitalizmin "ağa devleti" ABD dünya para meselesi "paradan daha fazla bir şeydir"i vurguluyordu. Bu, dünya iktidarı pozisyonudur ve daha küçük çapta değil. Ekonomisi, finans, siyaset, jeopolitik o pozisyonda bütünleşiyor ve daima aktif olmayı şart kılıyor.

Şunu akılda tutmak lazım: Dolar, son elli yıldır, iktisatçıların "fiat money" dediği bir paradır. Türkçeye tam çevirmek zordur. Şöyle diyebiliriz: "Buna para derler, dedim ve herkes "peki" dedi" diye tanımlanabilir. Bir hazır karşılığı yoktur. Kabule dayanır. Eskiden vardı: Altın. Amerika o zamanlar "Bana dolarımı getirene, karşılığı ne kadar altın ise verebiliriz" diyordu. 1971'de, "Artık vermiyorum. Bu taahhüdüm bitmiştir!" dedi. O tarihten beri herkes "Peki" diyerek durumu kabulleniyor. Hegemonyaya buradan da bakabiliriz. Ancak, o tarafa doğru açılmayalım.

Kapitalizmin görkemli sitesindeki gökdeleni dönersek, finansal yapı dünya çapındadır ve işi dünya çapında kaynak aktarmaktır. Kime? Sermaye sınıfına. Onun birikimini sürekli kılmaktır. Son tahlilde (şimdi moda olan deyişle, "günün sonunda") varlık nedeni budur. Eski alımlı, fakat yüksek olmayan finans yapısı, kapitalizmin 1980 sonrası senaryosu için yetersiz kalmıştı. Gökdelen "yüksekliği" gerekiyordu. Fazla mı basit oldu? Değil. Yukarıda, TCMB'nin Finansal Hesaplar Raporu, bunun pek küçük ölçekte, kısa metrajlı (2012-2021) bir filmi olarak izlenebilir.

1980'den itibaren ülkeyi yönetenler "Türkiye'yi de kapitalizmin bu büyük, görkemli sitesine taşıyalım" dediler. Dünya sermayesinin bünyecuları, IMF, Dünya Bankası, vs. bunu boyuna telkin ediyorlardı. "Kondu"da oturuyorsunuz, gelin buraya taşının, diyorlardı. Türkiye'de de "kondu" yakıştırmasını benimseyenler vardı. Seslerini yükselttiler. Ancak, görkemli sitede dairesel bahalıydı. "Ziyani yok, borçlanın, borçlandıktan sonra ödörsünüz, hep ödörsünüz" dediler. Ve öyle oldu. Ödeme sürüyor. 2000'den sonra dünya finans piyasalarından borçlanmaya koyulan Türkiye, olgun borçlu olarak borçlanıyor, ödüyor, borçlanıyor, ödüyor. Kim ödüyor, diye sorarsanız, bunu ilk yazıda (24 Ocak) belirtmiştim.

Ancak, dünya sermayesinden borçlanan sadece biz değildik. Kapitalizm elbette borçla işliyordu. Borçların yönetimi (ver, al, ver, al) finans sermayesinin işidir. Borçların hacmi büyüdükçe finans sermayesi gökdelenine yeni katlar çıkar. Çünkü, kapitalizmin görkemli sitesinde kaynak aktarma işi büyüdükçe büyür. Görünüyor ki, bu dünya ekonomisi hep daha çok dolar isteyecektir, istemeliydi. Yoksa, maazallah model çalışmaz. Ve dolar hacmi arttıkça "dünya iktidarı pozisyonu" daha girift, incelikli ama karmaşık, çelişkili, maceralı, belalı ve geri dönüşü zorlaşan bir hal alacaktır. Böyle görünüyor. Peki, borçlanmalar sadece "kondu"larınından siteye terk edenler midir? (Benlra, 1990'lardan itibaren kapitalizm "emerging markets", yani, "yeni finans piyasası" dedi. Ülkeler artık kapitalizm için birer piyasa idi. Esas kimlikleri, "değerleri" bu olmuştu.)

Hayır. Zaten işin püf noktası da buradan başlıyor. "Ağa"nın egemenliğindeki bir sistemde "ağa" kreditördür. Ötekileri borçlandırır ve böylece yönetir. Dünyada da 1990'lara kadar tablo sanki böyle idi. Ancak, 1990'ların ortalarından başlayarak iş değişti. İlginc şekilde, önce yavaş yavaş, sonra hızlanarak Amerika, dünyanın en büyük borçlusu makamına oturdu! Devletler arasında, hacim itibarıyla bugün en büyük borçlu ABD federal devletidir. Galiba, bugün 25 trilyon dolar borç stoku var. Bu yirmi yıl önce 3 trilyon dolar dolayında idi. Federal borç şimdi ABD gayrisafi yurtiçi hasılasına aştı. Bu bir "züğürt ağa" tablosu mu? Hayır. "Fiat money"si ile doları o basıyor ve o dolarla borçlanıyor. Kapitalizmin senaryosu bu yeni gelgitte işliyor. Ve dünya borç stoku da 300 trilyon dolara erişmiş görünüyor (Dünya hasılası ise toplam olarak 100 trilyon dolar civarında). Kısacası, Harikalar Diyarı'ndayız!

Bütün bunlara "iyi, kötü" gibi değil, herhalde (eskilerin deyişiyle) "eşyanın tabiatı"nı anlayabilecek şekilde bakmak gerekiyor. Uzun zamanlı içinde (fark ederek, fark etmeden) yaşadığımız kapitalizmi öğrenme zorunluluğu büyüyor. Yoksa, "Bu millet cahil", "Milletimiz öyle bir sağduyuya sahiptir ki" nakaratında kalmamak, kilitlenmenin dayanılmaz cazibesi bizleri bekliyor.

SAHİCİ DÜNYA

1970 Yılında Citibank başkan yardımcısının açık sözlülüğünden başlayıp, "serbest piyasa" peygamberleri tarafından TCMB Finansal Hesaplar Raporu'na, gerçek dünyamıza gelelim. İki gözlem yapalım ve bitirelim.

Kapitalizme alınmış toplum modelinde "esas oğlan" şirketlerdir. Bankalar ücretlerinden ya da doğruca finans piyasaları ile tükemek olur. O takdirde, siyasetin sorumlu "mevki"leri devreye girer. Borç gereksinmesi Hazine üzerinden sağlanır. Bu halde "kamu borçlanma maliyeti"nin ne olduğunu ne olacağını bu maliyeti ödeyecek olanlar, yani halk bilmez. Ödedikten, yani kaynak kendisinden aktarıldıktan sonra, anlatanlar olursa belki öğrenir, belki öğrenemez.

"Cahil" ya da "sağduyulu" olarak kabul edilen "hane halkı" ise "esas oğlan" değildir. Yardımcı oyuncudur. Bankadan borçlanacak ve tüketici olacaktır (Borçlanamayanlar zaten Finansal Hesaplar'a girmez) Şirketlere tasarrufları aktarma sürecinde "hane halkı"nın rolü kesintisizdir. Asgari ücret dünyasını yadırgamaz. Ve siyasette "rıza sahibi" olmasında yadırganacak bir şey yoktur. "Ayna"nın arkasında görülecek çok şey var. Şimdilik bu kadar yeterlidir.

"SERBEST PİYASA"

Kapitalizm finansal gökdelenin önderliğinde (teknolojik yeniliklerle de bezenerek) 1980'lerde yepyeni bir senaryoya geçti. Model de diyebiliriz. Bu dünyada tartışmasız "tek model" olmalıydı. Sermayenin dünya çapında engelsiz akabilmesi için (sermayenin sonsuz dünya gezisine "küreselleşme" dediler) kapsanmayan yer kalmamalıydı.

Finans sermayesi kendi alet, edevatını (enstrümanlarını) 1980'lerden başlayarak yeniledi, çeşitlendirdi. Kendine yeni türler yarattı. Bunları örgütlükçe, çoğalttı. Çeşitli piyasalar vardı, ama aralarında da uyum ve da tel örgüler vardı. Bunlar o yıllarda piyasalar yıkıldı. En büyük kırık ya da yeniliği kapitalizmin en azından 200 yıllık merkezi piyasası olan City of London yaptı (1986). Buna "Big Bang" dediler. Evrenin başlangıcındaki "Büyük Patlama" gibi, finans sermayesi önderliğinde kapitalizm ekonomik "Büyük Patlama"yı kurgulama hareketine başlayıyordu. Barajın kapakları açıldı. Sermayeye yeni başları coşmaya başladı. Coşku elbette iki büyük merkezi piyasanın (City of London ve New York'un Wall Street'i) gözetimi ve güvencesi altında, finansın yeni türleriyle yepyeni piyasalar açarak kanallarını yarattı.

Ayrıntıları ve gelişmeleri şimdilik bırakalım. İki noktaya dikkat çekelim. Birincisi, sermayenin olağanüstü serbestliği için kapitalizme yeni hukuk, yeni mevzuat lazımdı. Kapitalizm kendi hukukunu kendi yapar. Devletlerin yerleştiği hukukuna bağlı kalmak istemez. Bunlar ona dar gelir. Anayasalardan başlayarak bunları sevmediğini zaten gösterir. Ticaret, borçlar, icra iflas, hepsi öncelikle, gereğince (doların serbest akışı sağlamak üzere) her yerde, uluslararası piyasaların isteklerine uyumlu değiştirilmiştir. İş kanunları ise haydi haydi. (Türkiye'nin siyaseti de kararın marifince 2007 seçiminden sonra bazı uzmanlara bir anayasa taslağı hazırlatıp New York'a, Columbia üniversitesine görücüye çıkmaya göndermemiş miydi? Türkiye'de hukuk çevreleri o taslağı henüz görmemişlerdi!)

İkincisi, 1970'de durgunlaşan ve bundan ürken kapitalizmin kökten bir "bakış" gerekli oldu. Bir ek ideoloji. Belki de ana ideolojinin tazelenmesi. Bunun peygamberleri uzun süre izinliydi. O zaman sahneye çıktılar ve 1980'den itibaren "serbest piyasa" sloganı ile iktisat peygamberliği makamına oturdular. 2008'deki "Büyük Çöküş"e kadar fetvaları benimsendi. Slogan bayraklaştı ve gönderde kaldı. 2008'den (büyük hayal kırıklığından) sonra gönderden indirildi. Son yıllarda artık kapitalizmin ideoloji gönderinde köktenci bir bayrak görülmüyor (Türkiye'de bayrak hâlâ gönderde).

"Serbest piyasa" temellendirilebilecek bir ekonomik analize değil, inanca, inançla takviyeli iktidar gücüne dayalı bir slogandı. Ta eskiden, 19. yüzyılın kapitalizminde "rekabet" (önce, "tam", sonra "aksak") henüz mal piyasalarında geçerliydi. Kapitalizm 20. yüzyılın başlarında artık "son aşaması"na geçtikten sonra, rekabet de laboratuvara, soyutlama düzeyine yerleşti. 1945'ten sonra kapitalizm ekonomide devlete muhtaç olunca, bundan ürken çevreler "serbestliğin" tartışma ortamına sürdüler. Tutmadı. 1970'lerden, kapitalizm durakladıktan ve finans sermayesi önderlikle sahneye çıktıktan sonra "serbestliğin" zamanı gelmiş oldu. "Serbest piyasa" her şeyden önce finans akımlarının engelsiz, tam serbestliği, bu serbestlikle ekonomilerin kapitalizme göre şekillendirilmesi demek oldu. Finansın ana kumandasını tutan merkezlerinin (City ve Wall Street) ağırlığı arttı. Likidite pürüzünü, sıkıntısız akabilirdiydi. Bu ana koşul. Ve sadece o merkezlerin adı kontrol, miyandır denetimi altında "serbestlik". Kısaca, sermaye sınıfının 1980'in döneminde başlayarak temelden ve kuvvetli tercihini gözden kaçırmamak gerekir ki "serbestlik"teki gerçek boyut görülebilirdi.

İdeoloji, tartışmaya daima açık analizler ve tezlerden oluşan bir bütündür. Toplumların böyle bir bütünlüğü görebilmeleri bir canlılık işaretidir. Dogma ve hurafe ise salt inanca dayanır. Kanıt ve analizle temellendirilemez. 1980'lerden sonra "serbest piyasa" cılık ideoloji zemininden hurafeye doğru ilerlemiş görünüyor. Yoksa, bunun peygamberleri ve elçileri "geliyorum!" diyen "Büyük Çöküş"ü göremeyip, bunun "ebedi" olduğunu sununa kadar savunurlar mıydı?

Bir nokta daha var. Sermayenin bu yeni senaryo ile ortaya çıkan kuvvetli tercihi, toplumu piyasalar üzerine inşa edebilmektir. Büyük borçlanma, tüketim ve bunun sarhoşluğu sermayeyi bir başka hurafeyi keşfetmeye yönlendirdi: Piyasa demek demokrasi demektir! Piyasalar serbest, pürüzsüz tercihler demektir! O halde, demokrasinin yegâne alanı ve güvencesi piyasalardır!

Sermayede bu yoldan, kendi "mutlak tercihi"nden yürüyerek, kapsadığı alanlarda inşa edilmeye başlanan her, ama her tür siyasal modelde sahip çıktı. Kendi ekonomik ve siyasal modelinin bütünlüğünü topluma "piyasalar eşittir demokrasi" olarak sundu. Ve bundan kazandı. 2000'ler böyle başladı ve devam etti. Eleştiriler olursa, "Efendim, ideolojik bakmayalım!" denildi.

UYGULAMALAR		GALERİ		İhan Selçuk'un Yazıları	
E-Gazete	Gazete Manşetleri	Video Haberler		21 Haziran 2010 tarihinde	
Cumhuriyet Kitapları	Şans Oyunları	Foto Haberler		Yitirdiğimiz Cumhuriyet Gazetesi	
Reklam	Milli Piyango			Başyazar İhan Selçuk'un	
	Hava Durumu			yazılarında seçtiğimiz	
				okularımızla buluşturuyoruz. Bu	
				köyde aydınlanmanın bilgesi	
				Selçuk'un günümüze ışık tutan	
				yazılarını bulabileceksiniz.	
BÖLÜMLER					
Astoloji	Bilim ve Teknoloji	Cumhuriyet Anadolu	Cumhuriyet Marmara	Cumhuriyet'in Egesi	Çalışma Yaşamı
Çevre	Çizimler	Dünya	Eğitim	Ekonomi	Gezi
Kitap	Konser	Kültür-Sanat	Otomobil	Pazar Yazıları	Piyasalar
Sağlık	Sinema	Siyaset	Spor	Tiyatro	Türkiye
TV Rehberi	Uzay	Yaşam	Yazı Dizileri	Yerel Yönetimler	